

Գուրգեն Անուշավանի Գևորգյան

բ.գ.թ., պրոֆեսոր

ԵՊՀ, Թարգմանության տեսության և պրակտիկայի ամբիոն

g_gevorgyan@ysu.am

Աննա Վանիկի Խաչատրյան

բ.գ.թ., դոցենտ

ԵՊՀ, Թարգմանության տեսության և պրակտիկայի ամբիոն

anna.khachatryan@ysu.am

Ամփոփագիր

Յուրաքանչյուր լեզվի բառապաշարում կան շերտեր, որոնք մուտք են գործել լեզու տարբեր դարաշրջաններում: Դրանք կարող են մնալ լեզվում կարճ կամ երկար ժամանակով՝ կախված իրենց կայունության աստիճանից: Պայմանավորված ժամանակաշրջանին հատուկ քաղաքական, մշակութային և կրթական մակարդակով՝ նման լեզվական միավորները ձեռք են բերում իմաստային նոր նրբերանգներ: Ինչ վերաբերում է Բայրոնին, պետք է նշել, որ նրա ստեղծագործություններում, մասնավորապես, «Զայլդ Հարոլդի ուխտագնացությունը» պոեմում, լայնորեն օգտագործվում են առասպելաբանություններ: Դրանք հիմնականում գալիս են հունա-հռոմեական լեզվաշերտից: Կան նաև աստվածաշնչյան-քրիստոնեական բնույթի առասպելաբանություններ: Այս առասպելաբանություններն արտահայտում են ժամանակի կյանքի իրական բնույթը և զգալի ազդեցություն են ունենում լեզվի, մշակութային և հասարակական կյանքի վրա: Բայրոնի պոեզիայում առասպելաբանությունների առատությունը բացատրվում է նրանով, որ առասպելները չեն պատկանում որոշակի ժամանակահատվածի, դրանք ընդգրկում են բավականին լայն ժամանակահատված և, բնականաբար, դրսևորվում են տարբեր հեղինակների և տարբեր ժամանակների ստեղծագործություններում: Կարելի է վստահաբար ասել, որ հունա-հռոմեական ծագում ունեցող միֆոլոգեմները կայուն կամ ազատ բառակապակցություններ են, որոնք Բայրոնի պոեզիայում ձեռք են բերում նոր իմաստներ, շատ հաճախ՝ որպես փոխաբերություններ, փոխանունություններ, մակդիրներ, նրբաբանություններ և այլն, որոնք էլ իրենց հերթին նպաստում են դարձվածաբանական միավորների ձևավորմանը:

Հիմնաբառեր. Լեզվաշերտ, գեղարվեստական դրսևորում, վաղնջական ժամանակներ, լեզվական ինքնություն, միֆոլոգեմ, ազգային գիտակցություն, հոգևոր կողմնորոշում:

Ներածություն

Ջ. Գ. Բայրոնի ստեղծագործության լեզվաշերտերին, լեզվաոճական միջոցներին ու դրանց հայերեն թարգմանությանը անդրադառնալը պատահական չէ: Այն պայմանավորված է մի շարք գործոններով, որոնցից առաջինն, իհարկե, Բայրոնի պոեզիային բնորոշ վեհ քնարականությունն է, լեզվական հզոր տարերքը և այն գոյացնող սուբյեկտիվ ու օբյեկտիվ պատճառների սերտ, օրգանական փոխկապակցվածությունը: Հենց այս կապն է, որ առկա է ամեն մի կենդանի խոսքում, մասնավորապես՝ գեղարվեստական տեքստում, իսկ վերջինս իր մեջ կրում է ստեղծագործողի կնիքի և անհատականության, ինչպես նաև ժամանակի և իրականության հոսքը: Ասվածը մեծապես բնորոշ է բայրոնյան տեքստին, որտեղ բոլոր բառերը, լեզվական միջոցներն ու լեզվաարտահայտչական տարրերը մեկընդմիջտ դրոշմված են բանաստեղծի հոգու և ժամանակի իրականության կնիքով: Այսպիսով, լեզվականի մեջ միահյուսվում են անհատականը և սոցիալականը՝ իմաստավորված ըստ գրողի անհատականության ու գաղափարագիտական հայեցակարգի:

Ջ. Բայրոնի պոեզիայում բազմաթիվ են նման անհատական-հայեցակերպային իմաստավորումները կամ երանգավորումները, որոնք հիմնականում վերաբերում են պատմամշակութային անցյալին և կազմում են նրա պոեզիայի ուղղահայաց համատեքստը:

Բայրոնյան լեզուն, որը հարուստ է թե՛ միֆոլոգեմային, թե՛ աստվածաշնչյան-արքետիպային լեզվաշերտերով և մի կողմից հանդես է գալիս որպես բանաստեղծի ինքնագագաման և ինքնագիտակցման, իսկ մյուս կողմից՝ արտաքին աշխարհի արտահայտություն կամ ազդանշան գրավում է ինչպես լեզվաբանների, այնպես էլ թարգմանիչների ուշադրությունը: Կարևոր տեսական ու գիտագործնական նշանակություն ունեն բառերի, բառակապակցությունների մեջ ամփոփված, երբեմն կարծես կողավորված բարոյափիլիսոփայական ու գեղագիտական իմաստավորումները և դրանց հիմքում ընկած միֆոլոգեմային կամ արքետիպային հասկացությունների նորանշանակ կիրառումները:

Յուրաքանչյուր ազգային լեզվի բառապաշարում կարելի է մատնանշել շերտեր, որոնք լեզվի մեջ մուտք են գործել տարբեր ժամանակահատվածներում՝ վաղնջական ժամանակներից մինչև նոր և նորագույն ժամանակները: Նման շերտերը, որոնք կազմում են տվյալ լեզվի բաղադրիչ տարրերը և, միաժամանակ, առանձնահատկությունը, յուրաքանչյուր դարաշրջանում, կախված քաղաքակրթական ընդհանուր մակարդակից և տվյալ դարաշրջանին հատուկ գաղափարագեղագիտական գերիշխող նկրտումներից, սկսում են հանդես գալ տարբեր՝ նորիմաստ դրսևորումներով [Гюбденер]:

Ինչպես գրում է Վ. Ֆոն Հումբոլդտը՝ «Ժամանակների և ժողովուրդների առանձնահատկություններն այնքան սերտ են ներհյուսված լեզուներին, որ լեզուներին երբեմն անարդարացիորեն վերագրվում է այն, ինչն ամբողջովին կամ մեծ մասամբ վերաբերում է դարաշրջաններին և ժողովուրդներին...»: Ճիշտ է, լեզուն իր մեջ արտացոլում է ժամանակները, ժամանակային-պատմական փոփոխությունները, բայց

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

այն հիմնականում իր էությանը մնում է նույնը, և եթե նույնիսկ փոխվում է՝ ինչ-ինչ ներգործությունների արդյունքում, ապա «փոփոխվելու այդ ունակությունը կրկին պայմանավորված է լեզվի բուն, իսկական բնույթով» [Гумбольдт, 372-373]:

Լեզուն՝ որպես կազմավորիչ-ձևավորիչ նշանակություն ունեցող իրակություն, առկայացել է տվյալ էթնոսի առաջացման ամենանախնական փուլերում և այդ առումով ընկղմված է առասպելաբանական ժամանակների մեջ, երբ ստեղծվում էին առասպելները (միֆերը)՝ որպես պատմություններ աստվածների մասին:

Որոշ հետազոտողներ գտնում են, որ առասպելը բաղկացած է կառուցվածքային այնպիսի միավորներից, ինչպիսիք են արքետիպերը, միֆոլոգեմները և միֆեմները (առասպելական փոխհարաբերություններ, սյուժեներ, որոնք ձևավորվում են միֆոլոգեմների հիման վրա) [Левин-Строс, 187-188]: Յուրաքանչյուր լեզու և այդ լեզվով ստեղծագործող յուրաքանչյուր գրող առնչվում է առասպելական-արքետիպային լեզվամտածողության որոշակի շերտերի ու բառապաշարային որոշակի «նստվածքների» հետ: Ընդ որում՝ որքան խորն է տվյալ ստեղծագործողի, այսպես ասած, ազգային-առասպելաբանական (էթնոմիֆոլոգիական), ինչպես նաև արքետիպային շերտերի զգացողությունը կամ դրանց ինտուիտիվ-անգիտակցական վերհիշումը, այնքան, ուրեմն, նա մերձ է ու հարազատ տվյալ էթնոմշակութային հանրությանն ու նրա լեզվամտածողությանը, դրանով իսկ՝ ողջ մարդկությանը: Այսպիսի գրողներ են Գ. Նարեկացին, Հովհ. Թումանյանը, Վ. Տերյանը, Ե. Չարենցը, Վ. Շեքսպիրը, Ջ. Բայրոնը, Դանթեն (Դանտե), Մ. Սերվանտեսը, Ֆ. Ռաբլեն և մյուս մեծերը: Նրանց ստեղծագործություններում ակնհայտ են արքետիպային հնագույն շերտերի «վերհիշումները» և դրանց «թարմացումներն» ու փոխակերպումները՝ պատմական, ժամանակային, աշխարհաքաղաքական ու մշակութային նոր պայմաններում, գաղափարագեղագիտական այլ հարթության վրա:

Ինչ վերաբերում է Ջ. Գ. Բայրոնին, ապա պետք է նկատել, որ նրա ստեղծագործություններում ևս առկա են նշյալ «վերհիշումները»՝ գլխավորապես միֆոլոգեմների տեսքով: Դրանք հիմնականում վերաբերում են հունա-հռոմեական առասպելներին (նաև պատմական անցքերին ու իրադարձություններին): Մի ստվար խումբ են կազմում նաև աստվածաշնչյան-քրիստոնեական (արքետիպային-սակրալ) հասկացությունները: Բանն այն է, որ վերջիններս Բայրոնի կողմից կիրառվել են ոչ թե որպես ռեալ իրողության արտահայտիչներ (թեև կան նաև այդպիսի կիրառություններ), այլ որպես միֆոլոգեմներ: Նշյալ երկու՝ հունա-հռոմեական և աստվածաշնչյան լեզվաշերտերի առկայությունը բնորոշ է ոչ միայն Բայրոնին, այլև իր մեծ նախորդներին՝ Վ. Շեքսպիրին, Իտալիայում՝ Դանթեին և այլն: Հունա-հռոմեական առասպելները Բայրոնին գրավել են իրենց պայծառագեղությամբ, նրբին մշակվածությամբ և հուզականությամբ, ինչպես նաև՝ բազմանշանակ սիմվոլիկայով, իսկ Աստվածաշունչը եղել է նրա ամենամիլիական խոկումների մշտական առանցքը:

Բայրոնի պեղծիպում միֆոլոգեմների առկայությունը (և առատությունը) կարելի է բացատրել երկու կարևոր հանգամանքով. առաջինը՝ բանաստեղծի նախասիրությամբ,

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

քանի որ նրա աշխարհագրագրության և լեզվամտածողության ողջ համակարգը ներթափանցված է հունա-հռոմեական առասպելներից ավանդված միֆոլոգեմներով: Պոեզիայում՝ ընդհանրապես, իսկ Բայրոնի պոեզիայում՝ մասնավորապես, միֆոլոգեմների առկայության մյուս պատճառը, թերևս առասպելի (միֆի) «անժամանականությունն» է, ներկան (այսօրը) առասպելական անցյալի նորագյուտ բացահայտումներից մեկն է, իսկ առասպելական անցյալը ոչ թե սոսկ անցած-գնացած կամ անցողիկ մի բան է, այլ՝ համաժամանակյա և մշտական գործընթաց, որն իր բանաստեղծական դրսևորումն է ստացել տարբեր բանաստեղծների, այդ թվում նաև Բայրոնի ստեղծագործություններում. ուստի հետագա բանաստեղծական դրսևորումները ևս, այդ նույն համաժամանակյա առասպելի բացահայտումներն են՝ ժամանակի մեջ [Гуревич, 87-88]:

Հունա-հռոմեական առասպելներից ավանդված միֆոլոգեմները, որոնք լեզվական մակարդակում կարող են համարվել կայուն կամ ազատ բառակապակցություններ, կազմում են բանաստեղծի բառապաշարի մի զգալի մասը: Պետք է ասել, որ կայուն բառակապակցությունները հաճախ ունեն միֆոլոգեմային իմաստ, ինչպես, օրինակ, «չքնաղ մուսա», «դուստր ոսկեհեր» կապակցությունները՝ «Չայլդ Հարոլդի ուխտագնացությունը» պոեմի առաջին նվազի 1-ին իննյակում.

Oh! Thou! In Hellas deemed of heavenly birth,
Musel formed or fabled at the Minstrel's will!

[Byron, 47]

Թարգմանաբար՝

Ո՛վ չքնա՛ղ մուսա, երկնային ծնունդ,

Հույն երգիչների դու՛ստր ոսկեհեր...

[Բայրոն, 101]

Ընդգծյալները կայուն բառակապակցություններ են. դրանք են՝ միֆոլոգեմը (մուսա)՝ իր մակդիրի (չքնաղ) հետ, և մեկ միասնական կայուն բառակապակցություն կազմող «դուստր ոսկեհեր» միֆոլոգեմը, որը փաստորեն «մուսա»-ի մեկ այլ անվանումն է (փոխանունություն): Առաջին դեպքում միֆոլոգեմը (մուսա) կյարող է հանդես գալ նաև միայնակ, իսկ երկրորդում՝ ոչ, քանի որ «դուստր»-ը միայն «ոսկեհեր» մակդիրով է, որ հիշեցնում է Ջեսի և Մնեմոսինեի՝ հիշողության աստվածուհու դուստրերին՝ Ապոլոնի ուղեկից ինը մուսաներին կամ նրանցից որևէ մեկին՝ Կալիոպեին, Էվտերպեին կամ Էրատոնին... [Դիցաբանական բառարան, 162]: Եթե առաջինը («չքնաղ մուսա») կարող է հասկացվել նաև համատեքստից դուրս և այն էլ ուղղակի՝ «մուսա» իմաստով, ապա երկրորդը հասկացվում է միայն ամբողջական բանաստեղծի («Հույն երգիչների դուստր՝ ոսկեհեր») համատեքստում: Այսպիսով կարելի է ասել, որ առաջինը կայուն կապակցություն է, և, որպես այդպիսին, փոխանցվել է ժամանակի ընթացքում, կիրառվել պոեզիայում և արձակում, ինչպես նաև ունեցել իր գեղանկարչական ու քանդակային մարմնավորումները: Երկրորդ կապակցությունը՝ «ոսկեհեր» մակդիրով և «հույն երգիչների» հատկացուցիչով, փոխանունություն է (թեև կարող է այլ դիտանկյունից համարվել նաև չբջասություն (պերիֆրազ)):

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ստորև տրվում են հունա-հռոմեական առասպելներից ավանդված որոշ միֆոլոգեմներ (լեզվական՝ ձևաբանա-շարահյուսական մակարդակում՝ կայուն բառեր ու բառակապակցություններ), որոնք կիրառել է Ջ. Բայրոնն իր պոեզիայում: Օրինակները բերվում են «Չայլդ Հարոլդի ուխտագնացություն»-ից.

Now Paphian girls were known to sing and smile...;

[I-VII, p. 49]

Պաթոսի դուստրերն երգում են, խնդում...

[I-7, էջ 103]

Peace to the perished! May the warrior's meed

And tears of triumph their reward prolong!

[I-XLII, p. 64]

Թող կանաչ դափնին, խոցված սրտերն հեզ

Դառնան մեծ պարզև զինվորին ընկած...

[I-43, էջ 118]

Stalks with Minerva's step where Mars might quake to tread.

[I-LIV, p. 68]

Միներվայի հետ քայլում է անահ,

Ա՛խ, այդ վայրերով Մարսն էլ չէր գնա...

[I-54, էջ 121]

Hath Phoebus wooed in vain to spoil her cheek...

[I-LVIII, p. 69]

Ֆեբոսը ուզեց նրա այտերը այրել...

[I-58, էջ 123]

Ընդգծյալները անուններ ու սրբազան միֆոլոգեմներ են՝ կայուն հասկացություններ կամ բառակապակցություններ, որոնք կազմում են անգլերենի, ինչպես նաև հայերենի բառապաշարի հիմնական շերտերից մեկը, և որպես այդպիսիք, կարող են դառնալ հատուկ հետազոտության առարկա: Բերենք այլ օրինակներ.

Oh, thou Parnassus! Whom I now survey...

[I-LX, p. 70]

Վերջապես, Պառնասս, շողում ես իմ դեմ...

[I-60, էջ 123]

Որպես հատուկ խորհրդաբանություն ունեցող անուն՝ Պառնասսը Բայրոնյան պոեզիայում հաճախ է կիրառվում, այն հաճախադեպ է նաև հայ բանաստեղծական բառապաշարում (օրինակ՝ Հովհ. Թումանյանի կամ Ե. Չարենցի գործերում):

Though here no more Apollo haunts his Grot...

[I-LXII, p. 70]

... իր պերճ դոյակին

Ապոլոնն էլ չի այցելում կրկին...

[I-62, էջ 124]

«Ապոլոնը» որպես միֆոլոգեմ Բայրոնի պոետական բառապաշարում հանդես է գալիս ոչ միայն առանձին, այլ նաև իրեն բնորոշ հատկանիշներով՝ «ոսկեզանգուր»,

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

«նետաձիգ», «դափնեկիր», ձեռքին՝ ոսկելար կիրթառ. որպես «լույսի աստված», պոեզիայի ու երաժշտության հովանավոր, նաև իբրև «կանխատես», որի անունով գուշակություններ էին անում դելփյան (Դելփիքի) պատգամախոսները:

...Nor e'er did Delphi, when her Priestess sung
The Pythian hymn with more than mortal fire, ...

[I-LXIV, p. 71]

...Մի՞ թե Դելֆիի կույսերն հրավառ,

Որ Պյության հիմն են երգել տենդահար...

[I-64, էջ 125]

Son of the Morning, rise!

[II-III, p. 88]

Արթնացի՛ր, ու՛ստր դու արշալույսի...

[II-3, էջ 137]

Վերջին օրինակում, ընդգծյալը շրջասությամբ կառուցված փոխանունություն է և վերաբերում է թուրքին (որպես Արևելքի զավակ), սակայն նման շրջասությունը («արշալույսի ուստր») որպես արքետիպ ունի հին հունական առասպելները (օրինակ, Հելիոսի և Կլիմենեի որդու՝ Փաետոնի կամ «Վարդամատն» Արշալույս-էոս դիցուհու մասին): Հայերեն թարգմանությամբ առավելապես շեշտվում է օդում առկա (սակայն ենթագիտակցության մեջ առկա) արքետիպի ներկայությունը, թեև, ինչպես ասվեց, բանաստեղծը նկատի ունի թուրքին: Առանձին վերցրած «արշալույսի ուստրը» միֆոլոգեմ է՝ ավանդաբար փոխանցված կայուն բառակապակցություն:

And thou may'st find a new Calypso there.

[II-XXX, p.97]

Զգույշ, չգտնես նուրբ ու գեղանի

Մի նոր Կալիպսե...

[II-30, էջ 147]

Այստեղ միֆոլոգեմը (Կալիպսե կամ Կալիպսո), ինչպես և այլ դեպքերում, հատուկ անուն է՝ սերված հին հունական առասպելից, ավելի ստույգ Հոմերոսի «Ոդիսական»-ի այն դրվագը, որը վերաբերում է Ոդիսևսի ծովային ճանապարհորդությանը, երբ վրեժխնդիր Պոսեյդոնի հարուցած դժվարությունների պատճառով Ոդիսևսը ընկնում է Օգիզիա կղզին, Կալիպսե հավերժահարսի (կախարդուհու) մոտ և յոթ տարի մնում այնտեղ՝ հայրենի Իթակե հասնելուց առաջ: Հայերենում այս անունը փոխանցվել և տարածում է գտել «Կալիպսե», անգլերենում՝ «Calypso» ձևով: Այն անգլերեն ու հայերեն անունների շարքում ունի իր հստակ տեղը, քանի որ, բացի սովորական անուն լինելուց՝ կիրառվել է (և կիրառվում է) իր վաղեմի առասպելական «լիցքավորմամբ», որպես «դյուրիչ կախարդուհի»:

Thine olive ripe as when Minerva smiles...

[II-LXXXVII, p. 118]

...Թեև չի ժպտում Միներվան դարձյալ...

[II-87, էջ 167]

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Միներվա միֆոլոգները այստեղ կիրառվել է առանց իր հիմնական օժտումների՝ ատրիբուտների («իմաստուն», «գիշերային» և այլն): Ուշագրավ է, որ այն և՛ առանձին, և՛ իր ատրիբուտներով հանդերձ, լայնորեն կիրառվել է եվրոպական, ռուսական (Ա. Պուշկին) և հայկական (Ե. Չարենց) պոեզիայում: Անշուշտ, խոսքը վերաբերում է ոչ միայն *Միներվային*, այլև, ընդհանրապես, անտիկ առասպելների առանցքային մյուս միավորների՝ միֆոլոգեմների բանաստեղծական կիրառությանը, որով լուծվում է երկու հարց. նախ, գաղափարագեղագիտական ընդհանուր դաշտը «թարմանում է» միֆոլոգեմի նոր կիրառմամբ, ապա և հարստանում է տվյալ ազգային լեզվի բառապաշարը: Ասվածի վառ վկայությունը միֆոլոգեմների չարենցյան կիրառություններն են «Դիստիքոսներ» շարքից.

Ո՛չ ակունքները Դելփյան, ո՛չ կախարդանքը Պանի

Չեն հոչակի քեզ պոետ, եթե խորթ է հոգուդ – առօրյան:

Ֆավն ու նիմֆեր, ու սրինգ – երգ և տավիղ քաղցրաձայն...

Մի՞ թե աղբյուրդ չուներ – տիղմ ու թախիծ, Ապոլոն՝

[Չարենց, 573, 576]:

Չարենցի կիրառած միֆոլոգեմների (Նավգիկի, Թերսիդես, Ուլիս, Աքիլլես, Հելիկոն և այլն) ու դրանց տրված բնորոշումները հարստացրել են հայոց լեզվի լեզվի բառապաշարն ու ընդլայնել հայերենի լեզվամտածողության ու լեզվաոճական հնարավորությունների շրջանակները: Միֆոլոգեմները և դրանց հատուկ կամ պատշաճեցված բնորոշումները (օրինակ, Ֆավնին բնորոշ «երգեցիկ ձայնը»՝ Ե. Չարենցի «Ես վախենում եմ, ինչպես նեկրոման...» բանաստեղծության մեջ, որտեղ ասվում է՝ «... ու Ֆավնի ձայնով երգեցիկ...», [Չարենց, 450] լեզվի բառապաշարում արմատավորվում և այնուհետև նորանոր պատշաճեցումներով ու իմաստային երանգավորմամբ շրջանառվում են ոչ միայն ինքնուրույն (ազգային) գրականության զարգացման ընթացքում, այլև՝ թարգմանությունների միջոցով: Ամեն դեպքում, թարգմանվող միֆոլոգեմները և միֆոլոգեմային բնորոշիչները «ազգայնացվում» են, մեր պարագայում՝ «հայերենացվում», ենթարկվելով տվյալ լեզվի ավանդույթներին և ձևաբանա-շարահյուսական ու լեզվաոճական առանձնահատկություններին:

Արդիական կիրառումներով այսօրինակ միֆոլոգեմ-բառակապակցությունները, ժամանակի ընթացքում սկսում են գիտակցվել իբրև հարաբերականորեն կայուն կապակցություններ՝ այլաբանական իմաստավորմամբ, որն էլ թույլ է տալիս եզրակացնելու, թե դրանք հանդես են գալիս կամ միտված են հանդես գալ որպես դարձվածքներ: Բերենք միֆոլոգեմ-դարձվածքների մի քանի օրինակ.

1) Whilome in Albion's isle there dwelt a youth;

Who ne in Virtue's ways did take delight;...

[I-II, p. 47]

Ալբիոն կղզում կար մի երիտասարդ,

Չընտրեց նա ուղին առաքինության...

[1-2, էջ 101]

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Այստեղ դարձվածքային միջուկը «առաքինության ուղին» է, որտեղ բուն միֆոլոգեմն է ուղին (ճանապարհը). արքետիպ, որը տարածված է ինչպես հունահռոմեական, այնպես էլ այլ ժողովուրդների առասպելներում ու բանահյուսական ստեղծագործություններում, ինչպես նաև Աստվածաշնչում: Հիշենք թեկուզ հին հունական առասպելը Արիադնայի ուղեցույց թելի վերաբերյալ: Անշուշտ, այս և նման դարձվածքներում «ուղին» հանդես է գալիս փոխաբերական իմաստով, ինչպես օրինակ՝ «ուղին կորցնել», «ուղի ցույց տալ», «ուղի ընկնել» (կամ «ճամփա ընկնել») և այլն:

2) And Vice, that digs her own voluptuous tomb,...

[I-LXXXIII, p. 77]

Ու մեղքն հեշտասեր փորեց գերեզման...

[I-83, էջ 131]

Այս օրինակում բուն միֆոլոգեմնային կապակցությունն է «փորեց գերեզման», որն անշուշտ, դարձվածային միավոր է և հիմնականում համարժեք է բնագրին: Այստեղ, բնականաբար, կարելի է խոսել երկու լեզուներում առկա տիպաբանորեն նույնական դարձվածքի մասին, այսինքն՝ նրանք սերում են նույն ընդհանուր արքետիպից:

3) Of our own Soul turn all our blood to tears,...

[III-LXX, p. 176]

...և քո խեղճ հոգին

Արյամբ կարտասվի...

[3-70, էջ 196]

Պետք է ասել, որ սա այն հազվադեպ օրինակներից է, երբ ունենք բնագրի և թարգմանության լիակատար համապատասխանություն, մասնավորապես՝ միֆոլոգեմի նույնատիպ կիրառության առումով: Ուշագրավ է, որ հայերենում շրջանառվում է «արյուն-արտասուք» դարձվածային միավորը, որը, ինչպես և անգլերենում, նշանակում է «դառնակսկիծ լաց»: Ինչ վերաբերում է «հոգի» բառին, ապա այն, ինչպես և «արյունը», միֆոլոգեմներ են, որոնք բազմիցս կիրառվում են հունահռոմեական առասպելներում: Այս դեպքում, սակայն, դրանք հանդես են գալիս որպես դարձվածային միավորներ:

Եզրակացություն

Միֆոլոգեմների հետազոտությունը ցույց է տալիս մի ուշագրավ իրողություն. այն, որ հնդեվրոպական լեզվաընտանիքին պատկանող լեզուներում նույն միֆոլոգեմներն են հանդես գալիս և հիմնականում՝ նույն իմաստային բեռնավորմամբ: Դա վերաբերում է նաև անգլերենին ու հայերենին:

«Չայլդ Հարոլդի ուխտագնացությունը» պոեմից բերված օրինակներում զուգադրելով բնագիրը և հայերեն թարգմանությունը, երբեմն զգալի «շեղումներ» էին արձանագրում բնագրից՝ կապված իննյակի կառուցվածքային-տաղաչափական առանձնահատկություններից և բանաստեղծի ազատ լեզվամտածողությունից: Նախ Բայրոնը նշյալ միֆոլոգեմային կապակցությունները համապատասխանեցրել է իննյակի կառուցվածքին ու տաղաչափությանը՝ բնականաբար մեկնաբանելով այն յուրովի և իր անհատական մոտեցմամբ, դրանով իսկ որոշակիորեն «շեղվելով» ընդունված

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ավանդական կայուն կապակցություններից և «բեռնավորելով» դրանք պոեմի ոգուն, ոճին և լեզվատարերքին հատուկ հուզա-իմաստային նոր, թարմ նշանակությամբ ու զուգորդումներով: Ապա, պայմանավորված պոեմի տաղաչափական առանձնահատկություններով և ուրույն լեզվամտածողությամբ, իննյակի ձևը հայերենում պահպանելու նպատակով, թարգմանիչը (Յ. Սևան), իր հերթին, հաճախ դիմել է նոր շեղումների՝ բնագրի միֆոլոգեմային բառակապակցությունները արտահայտելով կա՛մ ինքնուրույն կա՛մ ավանդական տարբերակների կիրառումով, ուստի և այդ միֆոլոգեմային կապակցությունները երբեմն ընթերցողին են հասնում զգալիորեն փոփոխված տեսքով:

Գրականության ցանկ

1. Բայրոն Ջ. Գ., Երկերի ժողովածու, Ե., 1965, 752 էջ:
2. Չարենց Ե., Պոեմներ, բանաստեղծություններ: Եր., Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 1984, 512 էջ:
3. Byron G. G. Childe Harold's Pilgrimage, Moscow, 1956, 184p.
4. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры [Language and Philosophy of Culture]. М., «Прогресс», 1985, 452 с.
5. Гуревич А. Я. Категория средневековой культуры [Category of Medieval Culture], Москва, 1972, 318 с.
6. Леви-Строс К. Структурная антропология [Structural Anthropology]. М., «Наука», 1985, 536 с.
7. Гюббенет И. В. К вопросу о «Глобальном» вертикальном контексте [On the Issue of the "Global" Vertical Context]. *Вопросы языкознания* №6, 1980, с. 97-102.
8. Դիցարանական բառարան, Ե., «Լույս», 1985, 264 էջ:

LITERARY MANIFESTATION OF GRECO-ROMAN LINGUISTIC LAYERS IN THE POEM "CHILDE HAROLD'S PILGRIMAGE" BY G. G. BYRON AND THEIR TRANSLATION INTO ARMENIAN

Gurgen Gevorgyan

PhD in Philology, Professor

YSU, Chair of Translation Theory and Practice

g_gevorgyan@ysu.am

Anna Khachatryan

PhD in Philology, Associate Professor

YSU, Chair of Translation Theory and Practice

anna.khachatryan@ysu.am

Abstract

In the vocabulary of every language there are layers, which penetrated into the language during different epochs. They can be long-lived or short-lived depending on their stability. Based on the political, cultural, and educational level of the period, such linguistic units acquire new shades of meaning, sometimes new intonations. As far as Byron is concerned, it should be noted, that in his works, especially in the poem "Childe Harold's Pilgrimage" mythologems are used widely. Basically,

ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

they refer to the Greco-Roman events. There are also mythologems of Biblical-Christian character. These mythologems express the real character of life of that time and exert a considerable influence on the language, culture, and the social life. The availability and abundance of mythologems in the poetry of Byron is explained by the fact that myths do not belong to a definite period of time, they embrace quite a wide period of time and, naturally, they find their manifestation in the works of various authors, various times and countries. Of course, Byron could not be an exception. One can surely state that the mythologems of Greco-Roman origin are stable or free word combinations, which acquire new meanings in Byron's poetry, very often as metaphors, metonymies, epithets, oxymorons, and so on, which in their turn contribute to the formation of phraseological units.

Keywords: Language layer, artistic expression, ancient times, linguistic identity, mythologeme, national consciousness, spiritual orientation.

Ներկայացվել է՝ 15.07.2025թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 21.11.2025թ.